

Mitä kasvattajan on tarpeen tietää sukupuolen moninaisuudesta

Eepu Autere, lastentarhanopettaja, sosiaalipsykologi, Setan Transtukipiste

Transihmisyys tai intersukupuolisuus voivat kuulua aivan kenen tahansa lapsiryhmässämme olevan lapsen elämään (kts. sanasto tämän artikkelin lopusta). Varhaiskasvattajina meillä on ainutlaatuinen mahdollisuus käyttää omaa ammatillisuuttamme edistämään kaikkien lasten ja perheiden hyvinvointia, myös niiden lasten ja perheiden, joita transihmisyys tai intersukupuolisuus (is-ihmisyys) tavalla tai toisella koskettaa.

Helposti ajattelemme, että ihmisen sukupuoli on itsestään selvästi fyysisestä kehosta tunnistettavissa oleva asia. Kuitenkaan kaikkien ihmisten sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu ei mukaile heidän fyysistä kehoaan. Tällaisia ihmisiä ovat esimerkiksi transihmiset ja osa intersukupuolisen tilan kanssa syntyneistä ihmisistä. Kasvattajina meidän on hyvä muistaa, että sukupuolia ja sukupuolen ilmaisun tapoja on enemmän kuin kaksi.

Sukupuolen moninaisuus voi koskettaa lapsiryhmässämme olevia lapsia hyvin monin eri tavoin, joista emme aina välttämättä ole tietoisia. Siksi meidän on syytä olla kunnioittavia kaikenlaisia sukupuolikokemuksia kohtaan aina ja kaikkialla. Kehosta ei voi suoraan tietää, mikä on ihmisen identiteetti, eli miksi ihminen itsensä tietää ja tuntee, ja kehojakin on useammanlaisia kuin tytön/naisen ja pojan/miehen. Lapsella voi olla vanhempi, isosisarus tai muu läheinen, joka on **trans** (joko transsukupuolinen, transvestiitti, tai muunsukupuolinen) tai intersukupuolinen. Lapsi voi myös itse olla sukupuoleltaan muuta kuin mitä hänen kehonsa näyttää, vaikka hän ei välttämättä vielä pue sitä sanoiksi lapsena. Vaikka ei olekaan mahdollista tai tarpeen tietää päiväkotikäisestä lapsesta, onko hän trans tai jotakin muuta, niin varhaiskasvattajan on hyvä tuntee ne käsitteet, joilla sukupuolesta voidaan puhua arvostavasti ja kunnioittavasti. Tai lapsi on voinut itse syntyä intersukupuolisen tilan kanssa (kts. jutun lopusta sanasto).

Meidän on hyvä tiedostaa omat asenteemme. Tavallinen pulma on, että me puhumme huomaamattamme kuin paikalla ei olisi ketään transihmistä tai intersukupuolista tai heidän läheistään. Mistä voimme tietää, kuinka asia on? Entä, jos oletuksemme on väärä? Saatamme tietämättämme loukata jotakuta paikalla olijaa ja lisäksi viestimme, etteivät kaikki sukupuolet ja sukupuolen kokemisen tai ilmaisun tavat ole yhtä arvokkaita, vaikka tarkoitamme hyvää.

Sukupuolen moninaisuus sisältää niin tavallisemmat kuin harvinaisemmatkin sukupuolen ja sen ilmentämisen muodot. Toisin sanoen meidät kaikki. Meidän on syytä tuntee koko sukupuolen moninaisuus eri variaatioineen (johon me kaikki lukeudumme). Tällöin me osaamme hyvällä tavalla tukea kaikkia lapsia olivatpa he tai heidän läheisensä millaisia hyvänsä ja ilmentävätpä he tai heidän läheisensä sukupuoltaan miten hyvänsä. Hyvää tahtoa meiltä ei varmasti puutu. Yhteinen haaste sen sijaan saattaa olla se, että meiltä ehkä puuttuu sanoja, tapoja, tottumuksia ja rituaaleja siihen, miten kasvattaa esimerkiksi poikaa, joka on kuin tyttö tai tyttöä, jonka vanhempi käy sukupuolen korjaushoidoissa.

Lapsella voi olla tarvetta saada sanoja ajatuksilleen ja tunteilleen liittyen omaan tai läheisen sukupuoleen tai sukupuoli-ilmaisuun esimerkiksi silloin, kun lapsen lähipiirissä joku läheinen läpikäy sukupuolen korjaushoitoja, jotka muokkaavat kehoa feminiinisemmäksi tai maskuliinisemmäksi.

Sukupuoleen liittyvät kysymykset voivat aktivoitua myös, kun lapsen isä, äiti, ukki, mummi tai joku muu lähiaikuinen on transvestiitti, joka aika ajoin käyttää esimerkiksi rintaliivejä tai tekorintoja tai tekoviiksiä tai tekopartaa. Tai kun lapsi näyttää kovasti pohtivan omaa sukupuoltaan ja toivovan, että olisikin eri sukupuolta kuin mihin hänet on syntymässä määritetty.

Mutta nämä eivät ole ainoita tilanteita, joissa meidän on tarpeen osata puhua kunnioittavasti ja lapsille ymmärrettävällä tavalla transihmisistä ja intersukupuolisista. Olemme myöhässä, jos alamme puhua näistä asioista vasta, kun tunnistamme, että lapsiryhmässämme on lapsi, jota asia tavalla tai toisella koskettaa. Tälle sivustolle koottujen satujen, askartelujen ja leikkien tarkoituksena on auttaa löytämään lapsen maailmaan sopivia sanoja ja tapoja käsitellä sukupuolen moninaisuutta päiväkodin arjessa.

Meidän on tarpeen kyseenalaistaa kapeita oletuksia sukupuolesta ja siitä mikä kullekin sukupuolelle on sopivaa. On tärkeää tukea jokaisen lapsen sukupuolta juuri sellaisena kuin hän sitä milloinkin ilmentää. Luomalla turvallista tilaa ja kannustamalla kutakin lasta olemaan oma itsensä tuemme lasten tervettä kasvua aikuisuuteen asti. Jos lapsi alkaa sisäistää ajatuksen, että hänessä on jotakin vikaa, kun hän on tyttöpoika tai poikatyttö tai jotakin muuta, tämä vaarantaa lapsen hyvinvointia. Varhaiskasvatuksen ammattilainen on tärkeä aikuinen viestimään, että lapsi on hyvä juuri sellaisena kuin on ja että sekä tyttömäisenä pidetty että poikamaisena pidetty on yhtä arvokasta itseilmaisua kenessä ihmisessä tahansa.

Yleensä lapsen sukupuolen kokemus – oli se mikä hyvänsä – ilmenee jo varhain. Lapsen kokemus voi olla hyvinkin jäsentynyt tai sitten se jäsentyy pikku hiljaa – olipa hän mitä sukupuolta hyvänsä. Jokaisella on oikeus olla omanlaisensa tyttö, poika, isu (intersukupuolinen), muusu (muunsukupuolinen) tai trans ilman, että kukaan asettaa vaatimuksia sille, millainen lapsen tulisi olla tai ilman että kukaan määrittelee lapsen sukupuolikokemusta ulkopäin. Tämä on eettinen ja ihmisten todellista moninaisuutta kunnioittava lähtökohta kasvattajan työssä.

Meidän varhaiskasvatuksen ammattilaisten vahvuuksia ovat läsnäolo, kyky nähdä lapsi omana itsenään ja kyky olla herkkänä lapsen tarpeille. Voimme tehdä paljon hyvää näillä taidoillamme kun annamme tilaa lasten ja heidän perheidensä sukupuolen moninaisuuden kirjolle.

TERMISELVENNYKSIÄ:

Trans-sanalla voidaan viitata niin transsukupuolisiin, transvestiitteihin kuin muunsukupuolisiin. Transu-ilmaus koetaan yleensä loukkaavaksi, koska siihen liittyy stereotyyppisiä negatiivisia mielikuvia.

Transihminen on kunnioittava ilmaisu, jos on epävarma siitä, mikä olisi hyvä sana. Muusulla tarkoitetaan vain muunsukupuolisia. Isulla taas tarkoitetaan vain intersukupuolisia. Osa muunsukupuolisista lyhentää sukupuoltaan kuvaavan sanan muusuksi. **Kaikki eivät tästä lyhenteestä pidä, joten ethän käytä sitä muista ihmisistä ilman heidän suostumustaan.**

Käsitteet haltuun – Sanasto

Vaikka pienten lasten kanssa on tarpeen puhua asioista lapsen suuhun sopivilla sanoilla, aikuisen on hyvä tuntea sukupuolen moninaisuutta kuvaavat peruskäsitteet. **Sukupuolen moninaisuus** pitää sisällään *kaikki* sukupuolet ja sukupuolen ilmentämisen muodot, niin cis-, trans- kuin is-ihmisetkin. Termeistä riippumatta on hyvä muistaa, että vaikka kaksi ihmistä kuvaisi omaa sukupuolikokemustaan samalla sanalla, nämäkin kokemukset voivat olla keskenään selvästi erilaisia.

Cissukupuolinen ihminen kuuluu ”sukupuolienemmistöön”, ei siis ole transihminen eikä intersukupuolinen. Cisihminen on tyytyväinen hänelle syntymässä määriteltyyn sukupuoleen.

Sukupuolivähemmistöt on kattokäsite transihmisille ja intersukupuolisille.

Sukupuoliristiriidasta puhutaan esimerkiksi silloin, kun ihminen kokee vahvasti olevansa eri sukupuolta kuin mitä muut ihmiset hänestä ajattelevat. Jos kokemus jatkuu lapsuudesta nuoruuteen, kyse voi olla transsukupuolisuudesta tai muunsukupuolisuudesta.

Transihminen, trans on kattokäsite transsukupuolisille, transvestiiteille ja muunsukupuolisille.

Transsukupuolinen ihminen ei koe kuuluvansa sukupuoleen, johon hänet on syntymässä määritetty. Transsukupuolisista osa hakeutuu sukupuolen korjaushoitoihin aikuisena.

- **Transnainen/ transtyttö:** tyttö, joka on syntymässä määritelty pojaksi
- **Transmies/ transpoika:** poika, joka on syntymässä määritelty tytöksi

Transvestiitti on mies tai nainen, joka voi eläytyä useampaan sukupuoleen. Hänellä on tarve ilmentää ajoittain sekä maskuliinista että feminiinistä puolta itsessään esimerkiksi pukeutumalla, muuttamalla ääntään tai harrastusten kautta. Monelle transvestiitille on tärkeää, että hänet kohdataan siinä sukupuoleessa, jota hän kulloinkin ilmentää. Lasten kanssa puhuttaessa voi sanoa: Joku tuntee olevansa välillä poika ja välillä tyttö ja haluaa näyttää sitä esimerkiksi pukeutumalla eri päivinä eri tavalla.

Muunsukupuolinen (transgender) ei koe kuuluvansa selkeästi nais- tai miessukupuoleen. Hän voi olla molempia, ei kumpaakaan ja/tai hän voi kokea, ettei kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä kykene kuvaamaan hänen kokemustaan sukupuolesta. Muunsukupuolinen voi olla sukupuoleton, kaksi- tai monisukupuolinen tai jotakin muuta. Lapselle voi selittää sen näin: Muunsukupuolinen on sellainen ihminen, joka ei tunne olevansa tyttö tai poika. Hän voi tuntea olevansa vähän molempia tai sitten ei kumpaakaan, vaan jotain ihan omanlaistaan. Useimmilla muusuilla on joko tytön tai pojan keho, mutta jollakin muusulla voi olla myös isun keho. Osa muunsukupuolisista lyhentää sukupuoltaan kuvaavan sanan muusuksi. Kaikki eivät tästä lyhenteestä pidä, joten ethän käytä sitä muista ihmisistä ilman heidän suostumustaan.

Intersukupuolisuus on synnynnäinen tila, jossa sukupuolta yleensä määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Vasta lapsen kasvaessa selviää, mikä sukupuoli tuntuu omalta. Intersukupuolisuus voi olla myös identiteetti, vaikka monet intersukupuolisen tilan kanssa syntyneet määrittelevätkin ja kokevatkin olevansa tyttöjä tai poikia. Jotkut intersukupuolisen tilan kanssa syntyneet ihmiset kutsuvat itseään **is-ihmisiksi**.

Isu on sana, jolla lapselle voidaan kuvata sellaista ihmistä, joka on syntynyt intersukupuolisen tilan kanssa ja joka määrittelee itsensä intersukupuoliseksi (ei mieheksi tai naiseksi). Isunkehoinen lapsi voi siis olla yhtä hyvin isu, tyttö, poika tai muunsukupuolinen. Lapselle voi selittää sen näin: **Isunkehoinen** ihminen on syntynyt kehoon, joka ei oikeastaan ole tytön eikä pojan keho, vaan se on ehkä vähän molempia tai ei kumpaakaan. Isunkehoinen lapsi voi olla **isu**, tyttö, poika tai muusu. Isut ovat kuitenkin samanlaisia kuin muutkin, heidän kanssaan on ihan samanlaista leikkiä kuin muidenkin lasten ja aikuisten.

Itsemäärittely- ja itsemäärittelemättömyysoikeus tarkoittaa sitä, että jokaisella on oikeus määritellä itse itsensä, myös oma sukupuolensa, ja tulla kunnioitetuksi ja arvostetuksi juuri sellaisena kuin on, juuri niine mieltymyksineen, jotka itsellä on, ilman että hänen kokemustaan kyseenalaistetaan.

Lapsille tarkoitetut materiaalit:

Kipa Kirahvi –satu kertoo Kipa Kirahvista, joka tuntee olevansa poika, vaikka onkin sattunut syntymään tytön kehoon. Sadun avulla kuvataan sukupuolen moninaisuutta, kaveruutta, hyväksyntää ja joukkoon kuulumista. Tutustu Kipa Kirahviin Tilat ja välineet –pääteeman alla, kohdassa Tytöt ja pojat – eri leikit?

Satu lohikäärmelapsesta, jolla oli keltaiset varpaat antaa sanoja intersukupuolisuuden käsittelyyn ja kuvaa samalla rakkautta, välittämistä ja suvun ja yhteisön merkitystä kaikkien hyvinvoinnille. Satu kuvaa kauniisti sitä, että me kaikki olemme rakkauden arvoisia. Tutustu satuun Minä ja kulttuuri –pääteeman alaotsikon Moninainen sukupuoli alla.

Mupi ja sen kaverit – kolmen kokoontumiskerran toimintakokonaisuudessa käsitellään lapselle avautuvalla tavalla itsemäärittely- ja itsemäärittelemättömyysoikeutta ja kaveruuden ja toinen toisistaan välittämisen merkitystä helläsydäimisten satuhahmojen avulla. Mupiin ja kavereihin pääset tutustumaan Kieli ja vuorovaikutus –pääteeman alta osiossa Ketä puhuttelemmme?.

Muusut, isut, tytöt ja pojat – askartelun avulla käsitellään lapselle avautuvalla tavalla sukupuolen moninaisuutta ja sitä, että kehosta ei voi suoraan nähdä, mitä sukupuolta ihminen on. Käden taitojen harjaannuttamisen ohessa avataan sitä, että kaikki leikit, roolit ja lelut sopivat kaikille lapsille. Tämän askarteluohjeen löydät Kieli ja vuorovaikutus –pääteemasta otsikon Väreistä on moneksi alta.

Lisää satuja lapsille sukupuolen moninaisuudesta löydät Transtukipisteen sivuilta:

<http://transtukipiste.fi/lapsille-ja-nuorille/>

Sivuilta löytyvät sadut kertovat sukupuolen moninaisuudesta kauniin kuvituksen kera. Tarinat on vapaasti tulostettavissa lasten iloksi. Kuvitukset ovat Katriina Rosavaaran käsialaa. Tarinat sopivat kouluikäisille ja eskareille:

Katinka ja salaisuudet

Tarinassa kuvataan lapselle avautuvalla tavalla isän transvestisuutta.

Kuunsilta

Intiaaniasadussa kerrotaan siitä, miten lapsi löytää sukupuolensa.

Maailman ihanimmat tanssijat

Hauskassa ja tapahtumarikkaassa tarinassa kuvataan Santeria, joka haluaa pukeutua mekkoon.

Lisätietoja:

Transtukipisteen sosiaalipsykologi, lastentarhanopettaja Eepu Autere:

eepu.autere@seta.fi, p. 050-303 1522